

Н. А. Шевчук,
к. т. н., доц.
О. О. Вовк,
к. т. н., доц.

Національний технічний університет України «КПІ»

АНАЛІЗ ШЛЯХІВ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ВУГІЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Рассмотрены возможные варианты реструктуризации угольных предприятий Украины с целью повышения эффективности работы предприятий и достижения максимальных объемов добычи угля.

Available versions of Ukrainian coal mines restructuring are described in the article with the purpose of increasing their efficiency and for maximum coal output.

Ключові слова: реструктуризація, приватизація, інвестиції, рентабельність, вугільне підприємство, національна економіка.

Вступ. Останнім часом питанням номер один в Україні стала газова криза. У зв'язку з цим Кабмін розпорядився, аби енергетики скоротили споживання газу у нинішньому році не менш як на 700 млн. кубів. А це означає, що неминучим буде перехід на альтернативні види палива, серед яких основне місце відводиться саме вугіллю, тому від стану вугільної промисловості, її оздоровлення та розвитку залежить забезпеченість власною енергетикою народного господарства, економічна незалежність та стабілізація національної економіки [1; 2].

Питання реструктуризації вугільної промисловості розглядалися в роботах О. І. Амоши, В. Логвиненко, А. Г. Аганбегяна, А. Р. Білоусова, Е. Е. Гавриленкова, Е. Т. Гайдара, В. Н. Лексина, А. В. Мартинова, В. А. Мау, А. С. Некрасова, Р. М. Нуреева, С. Г. Синельникова, А. В. Улюкаєва, Е. Г. Ясина, Б. М. Генкина, Л. А. Гордона, Т. И. Заславської, Р. И. Капелюшнікова, В. В. Комаровского, Т. М. Малевой, И. М. Модель, А. Б. Ковальчука, Г. Л. Краснянского, А. А. Макарова, К. Ш. Малишева, В. Н. Лопова, А. К. Рожкова, А. Б. Яновського та ін. [5; 6; 7; 10].

Нині більшість підприємств вугільної промисловості фактично є банкрутами, які продовжують функціонувати в ринкових умовах лише за рахунок надання державної підтримки. Вирішення питань реструктуризації вугільної промисловості є дуже актуальним.

Постановка завдання. Цілі дослідження полягають у підвищенні ефективності роботи підприємств вугільної промисловості та досягненні максимальних обсягів видобутку вугілля, необхідних для задоволення потреб національної економіки.

Методологія. У цьому дослідженні використано метод порівняльного аналізу, метод наукової абстракції, а також системний підхід у дослідженні.

Результати дослідження. Вугілля є тим енергоносієм, застосування якого може забезпечити енергетичну незалежність та національну безпеку держави.

На Світовому вугільному конгресі зазначалося, що вугілля може задовольняти потреби людства в енергетичній сировині. Загальні геологічні ресурси вугілля оцінюються у 15 трлн т, розвідані запаси у 16,85 млрд т. Балансові запаси вугілля у ведучих вуглевидобувних країнах та в Україні і відсотки від світових запасів подано в таблиці [3].

Балансові запаси вугілля у ведучих вуглевидобувних країнах та в Україні і відсотки від світових запасів

Країна	Кам'яне вугілля і антрацити, млрд т	Буре вугілля, млрд т	Кам'яне вугілля і антрацити, %	Буре вугілля, %
США	403,9	40,9	30,4	11,6
Китай	254,0	18,0	19,1	5,1
Росія	98,8	103,0	7,4	28,9
Австралія	70,3	46,5	5,3	13,2
ЮАР	115,5	-	6,9	-
Німеччина	44,0	61,5	3,3	17,5
Канада	71,0	6,3	5,3	1,8
Україна	50,2	2,4	3,8	0,7
Всього	1108,0	278,7	81,5	78,8

Загальною характерною особливістю вугільної галузі багатьох країн світу є традиційна дотаційність, яка проявляється у вигляді прямої державної підтримки із бюджету. Пояснюється це тим, що розвинута галузь розглядається як гарант забезпеченості власною енергетикою та економічною безпекою країни [4].

Аналіз підприємств вугільної промисловості України, які проведені протягом останніх років, свідчать про кризу цієї галузі. Зменшення кількості діючих шахт (з 276 у 1991 р. до 144 у 2008 р., з яких 121 – державні), виробничих потужностей з видобутку вугілля (із 193 млн т до 90 млн т) та обсягів поставки вугільної продукції на внутрішній ринок державними вугільними підприємствами (з 57 млн т у 1997 р. до 28 млн т у 2007 р.) посилює енергетичну залежність та загрожує

енергетичній безпеці держави.

Основним фактором, що заважає розвитку галузі, є недостатній обсяг інвестицій, який нині не дає можливості забезпечити випереджаюче введення в експлуатацію виробничих потужностей. Так, протягом 2001–2007 рр. загальна потреба вугільної промисловості в інвестиційних коштах становила 37,5 млрд грн, тоді як фактичний обсяг фінансування з державного бюджету складав лише 24,3 млрд грн, або 65 % необхідного обсягу [1].

Негативно впливають на розвиток вугільної промисловості такі фактори, як недосконалість законодавства у відповідній сфері, низька ефективність управління галузю на всіх рівнях, недосконала структура шахтного фонду та зношеність основних фондів вугледобувних підприємств, складні умови проведення гірничих виробок і низький рівень механізації гірничих робіт, значний ступінь зносу стаціонарного обладнання і недостатня чисельність працівників, насамперед основних гірничих професій. Ці фактори суттєво вплинули на зменшення обсягів видобутку вугілля.

Для усунення чинників, що перешкоджають розвитку галузі, необхідно вдосконалити відповідний механізм нормативно-правового регулювання, послідовно змінити підхід до державного управління, провести реформування відносин власності, покращити фінансово-економічне становище підприємств галузі, а також забезпечити належну організацію виробництва.

Натепер однією з основних проблем є те, що переважна більшість вугледобувних підприємств не є ринковими суб'єктами, тоді як середовище, в якому вони працюють, є ринковим. Ефективне функціонування підприємств галузі в умовах ринкової економіки потребує залучення ефективного власника, що матиме економічну зацікавленість.

Реструктуризація вугільної промисловості може відбуватися за такими варіантами:

1) максимальне збереження і нарощування існуючого виробничого потенціалу галузі за умов проведення докорінного технологічного оновлення виробництва, значного збільшення обсягів інвестиційних ресурсів, підвищення ефективності державного управління, залишаючи підприємства переважно у державній власності;

2) активізація реструктуризації галузі, формування і сприяння розвитку лише перспективної групи шахт – інвестиційно привабливих, потенційно рентабельних, які задовольняють потребу економіки у вугіллі в обсягах, які спроможні виробити рентабельні підприємства та приватизація таких підприємств в перспективі;

3) активізація роздержавлення та масова приватизація шахт незалежно від їх нинішнього фінансово-економічного стану з наступним наданням державної підтримки вугледобувним підприємствам незалежно від форм власності за об'єктивними умовами господарювання (залежно від ступеня складності гірничо-геологічних умов);

4) докорінна зміна відносин власності, створення умов для залучення ефективного власника та недержавних інвестицій, збереження існуючого виробничого потенціалу, його технічного оновлення, поступової реструктуризації та вдосконалення структури шахтного фонду.

Перший варіант побудований на принципі максимізації обсягів видобутку власного вугілля і спрямований на посилення енергетичної безпеки держави. Він потребує значних коштів як для розвитку підприємств, так і постійної державної підтримки неперспективних шахт, передбачає посилення державного впливу на розвиток галузі і є певним відходом від ринкових засад, бо вугілля має видобуватись за будь-яких витрат, а не економічно виправданих.

Другий варіант ґрунтується на відмові в перспективі від державної підтримки галузі, побудований на пріоритеті суто ринкових принципів, відповідно до яких в експлуатації мають залишитись лише шахти, спроможні забезпечити фінансування своєї роботи і подальшого розвитку. Реалізація його призведе до значного скорочення кількості вугледобувних підприємств та зменшення обсягів видобутку вугілля, може мати тяжкі екологічні та соціальні наслідки масового закриття шахт. На першому етапі він також потребує величезних державних коштів як для технологічного оновлення виробництва на перспективних шахтах, так і для дострокового закриття і ліквідації неперспективних шахт, крім того будуть необхідні значні валютні ресурси для імпорту додаткової компенсуючої кількості енергоносіїв замість тих обсягів вугілля, які могли б видобути достроково закриті шахти.

Третій варіант має за мету якомога скоріше скоротити державну підтримку вугільної галузі і залучити приватні інвестиції для розвитку галузі. Він пов'язаний з великими ризиками щодо перспектив розвитку середньо- та малопотужних шахт, бо вони для забезпечення роботи на рентабельному рівні потребують не лише значних інвестицій, але й надзвичайно високого рівня менеджменту. Ці ризики можуть призвести до занепаду вугледобувних підприємств, зменшення обсягів видобутку вугілля та посилення загроз енергетичній безпеці держави.

Четвертий варіант ґрунтується на поєднанні вимог енергетичної безпеки держави та принципів ринкової економіки, передбачає еволюційне реформування відносин власності та забезпечення функціонування вугледобувних підприємств різних форм власності, забезпечення на цій основі економічно виправданого збереження існуючого виробничого потенціалу за умов якомога скорішого його технічного оновлення, поступової реструктуризації та вдосконалення структури шахтного фонду.

Найбільш прийнятним для практичної реалізації є четвертий варіант, бо він враховує досвід реформування вугільної промисловості в різних країнах світу, адаптований до нинішніх економічних, екологічних, соціальних умов України та вимог забезпечення її енергетичної безпеки.

Для подолання основних проблем галузі та підвищення ефективності функціонування вугледобувних підприємств рекомендується:

- удосконалення законодавчої бази та державного управління галузю (розроблення законодавчих актів, спрямованих на створення умов для адаптації підприємств галузі до ринкового середовища та сприяння її розвитку);
- реформування відносин власності, спрямовуються на системну приватизацію підприємств галузі з метою залучення ефективного власника, отримання недержавних інвестицій і ліквідацію таких явищ, як безгосподарність, збитковість, низька продуктивність праці, високий рівень аварійності та травматизму шахтарів;
- перетворення в економічній сфері (створюються умови для переходу від згорання виробництва у вугільній галузі до його розширеного відтворення);
- удосконалення виробництва вугільної продукції (дії спрямовуються на підвищення продуктивності праці,

навантаження на виробничі ланки вугледобувних підприємств із забезпеченням нешкідливих і гарантовано безпечних умов праці).

Упроваджується система стратегічного планування розвитку галузі, яка передбачає:

- визначення на основі техніко-економічного обґрунтування найбільш ефективних підприємств, на яких буде сконцентровано основні ресурси розвитку (матеріально-технічні, фінансові та трудові);
- визначення обсягу інвестицій, які можна залучити для розвитку галузі, групування шахт за критеріями доцільності та очікуваної ефективності інвестування;
- розроблення та здійснення комплексу дієвих заходів, спрямованих на забезпечення досягнення оптимальних параметрів гірничого господарства кожної діючої шахти з необхідною концентрацією гірничих робіт.

Крім того, необхідно провести докорінне оновлення основних фондів вуглевидобувних підприємств;

- модернізацію і технічне переоснащення діючих вуглевидобувних підприємств;
- створення нових потужностей з видобутку вугілля;
- удосконалення структури шахтного фонду, реструктуризація вугільної та торфовидобувної галузей;
- підвищення ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів;
- наукове забезпечення розвитку вугільної промисловості;
- покращення якості вугільної продукції;
- підвищення рівня безпеки праці на видобувних і шахтобудівельних підприємствах;
- вирішення еколого-гідрогеологічних проблем вуглевидобувних регіонів.

Висновки. Наукова новизна дослідження свідчить, що нині все більш актуальним стає питання не закриття нерентабельних шахт, а проведення поступової або часткової реструктуризації, приватизації, залучення ефективного власника та недержавних інвестицій, технічного оновлення устаткування та інших заходів, направлених на збереження та відновлення вуглевидобувної галузі.

Теоретичне та практичне значення результатів досліджень, які ґрунтуються на досвіді реструктуризації вугільної промисловості України, Росії та інших вуглевидобувних країн, полягає в тому, що запропоновані заходи можуть бути використанні на всіх вугільних підприємствах України, які є збитковими, чи наближаються до таких.

Основними загальними результатами виконання всього комплексу заходів стане збільшення обсягів видобутку вугілля – з 75,5 млн т у 2007 р. до 95,0 млн т в 2011 р., виробничої потужності з видобутку вугілля – з 90,4 млн т до 109,5 млн т.

Передбачається зростання доходу від випуску вугільної продукції за рахунок покращення її якості (зольність товарного вугілля знизиться з 26,5 до 23,0 %), а також переходу до цін на вугільну коксівну продукцію відповідно до її реальної вартості та визначення ціни на енергетичне вугілля з урахуванням його енергетичної цінності, споживчих властивостей, взаємозамінності та екологічної прийнятності порівняно з вартістю та аналогічними показниками європейського вугілля.

Реалізація заходів буде мати позитивні екологічні результати. Завдяки покращенню якості вугільної продукції зменшаться обсяги відходів, що утворюються в процесі видобутку, переробки та використання вугілля. Також за рахунок створення ефективної системи видобутку, утилізації та використання газу метану в когенераційних установках очікується зменшення антропогенних викидів в атмосферу парникових газів.

Розвиток галузі в зазначених напрямках надасть змогу збільшити частку задоволення потреби економіки країни у вугіллі за рахунок власного видобутку і сприятиме посиленню енергетичної безпеки країни.

Література

1. Програма «Українське вугілля»: Постанова Кабінету Міністрів України № 1205 від 19 вересня 2001 р.
2. Програма «Про схвалення Концепції розвитку вугільної промисловості»: Постанова Кабінету Міністрів України № 236-р від 7 липня 2005 р.
3. Малышев Ю. Н., Зайденварг Е. В., Зыков В. М. и др. Реструктуризация угольной промышленности (Теория. Опыт. Программы. Прогноз). – М.: Компания «Росуголь», 1996. – 120 с.
4. Копылов В. А., Хлапенев Л. Е., Бортников А. А., Ивашин Ю. В., Кожушкин С. Г., Ивашин В. М. Реструктуризация угольной промышленности и ее социально-экологические последствия // Уголь Украины. – 2000. – № 10. – С. 3–10.
5. Беседа Н. И., Сляднев В. А., Яковлев Е. А., Яковенко П. И., Бент О. И. Проблемы экологии в Донбассе в связи с реструктуризацией угольной промышленности. «Уголь Украины». – 1997. – № 6.
6. Кожуховский И. С. Реструктуризация угольной промышленности // Вопросы экономики. – М.: 2000. – № 1. – С. 147–155.
7. Кожуховский И. С. Реформирование угольной промышленности // В сб. «Обзор экономической политики в России за 1999 г.» / С. В. Алексашенко, А. З. Астапович, И. С. Кожуховский и др.; Бюро экономического анализа. – М.: ТЕИС, 2000. – С. 525–547.
8. Муранцева Г. Н., Ратушный А. А. Экономика горной промышленности. Задачи и примеры [Текст]: учеб. пособие для вузов / Г. Н. Муранцева, А. А. Ратушный. – К. – Д.: Высш. школа. Главное издательство, 1980. – 176 с. – 1000 экз. – 30-701. 25010100.
9. Круш П. В., Подвігіна В. І., Седюк Б. М. Економіка підприємства [Текст]: навч. посіб. / За заг. ред. П. В. Круша, В. І. Подвігіної, Б. М. Седюка. – К.: Ельга-Н, КНТ, 2007. – 780 с.
10. Белых Л. П. Реструктуризация предприятий [Текст]: учеб. пособие / Л. П. Белых. – ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – 511 с. – ISBN 5-238-01213-6.